

تأثیر توسعه گردشگری بر رشد اقتصادی در کشورهای آسیایی

زهرا ضرونی

کارشناسی ارشد علوم اقتصادی، دانشگاه کردستان،

zahrazarouni@gmail.com

فریبا سلامی

کارشناسی ارشد علوم اقتصادی، دانشگاه کردستان،

faribasalami@gmail.com

محبوبه گودرزی

کارشناسی ارشد علوم اقتصادی، دانشگاه پیام نور کرج،

m.goudarzi67@yahoo.com

چکیده

صنعت گردشگری بزرگترین صنعت خدماتی جهان از نظر درآمدزایی شناخته شده است. رشد این صنعت، همواره آثار زیست محیطی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی زیادی را به دنبال داشته است. این صنعت فرصت های اشتغال گوناگونی را در بخش های مختلف ایجاد می کند و به طور مستقیم می تواند در تولید و تجارت دیگر خدمات (حمل و نقل، هتلداری و) تاثیر بگذارد. بنابراین بیشتر کشورهای جهان در رقابتی نزدیک و تنگاتنگ در پی بهره گیری از مزایای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و به ویژه دریافت سهم بیشتری از درآمد و بالا بردن سطح اشتغال ناشی از صنعت گردشگری در کشور خود هستند. در این پژوهش به بررسی تأثیر صنعت گردشگری بر رشد اقتصادی کشورهای آسیایی در دوره زمانی ۲۰۱۶-۱۹۹۰ با استفاده از روش اثرات ثابت و گشتاورهای تعمیم یافته سیستمی (GMM) پرداخته شده است. نتایج پژوهش نشان می دهد که متغیر های توریسم، سرمایه گذاری مستقیم خارجی، سرمایه انسانی و وقفه متغیر وابسته بر رشد اقتصادی تأثیر مثبت و معنادار دارند. متغیر انباشت سرمایه تأثیر منفی و معناداری بر رشد اقتصادی دارد، و نرخ ارز از نظر آماری بی معنی است.

واژگان کلیدی: گردشگری، رشد اقتصادی، گشتاور تعمیم یافته، کشورهای آسیایی

طبقه بندی JEL: O53, O40, L83

Impact of tourism on economic growth in Asian countries

Zahra Zarouni

MA Economics, University of Kurdistan
zahrazarouni@gmail.com

Fariba Salami

MA Economics, University of Kurdistan
faribasalami@gmail.com

Mahboubeh Goudarzi

MA Economics, University of payam noor karaj
m.goudarzi67@yahoo.com

Abstract

Considering the income amount, tourism is the greatest servicing industry all over the world. Developing tourism has always led to environmental, cultural, social, political, and economic growth. It can provide lots of positions in various fields and directly affects the creation and development of businesses such as transportation and accommodation. Accordingly, different countries all around the world are competing to attract more tourists to utilize its social, economic and cultural effects and increase the employment rate and per-capita income.

In this paper, we use the statistical approaches Fixed Effects Model and Generalized Method of Moments (GMM) to study the effect of tourism on the economic development of Asian countries in the period 1990-2016. The results show that the variables tourism, direct external investment, human resource, and delay of the dependent variable have positive remarkable effects, the variable capital accumulation has a negative remarkable effect and the variable currency rate does not have a remarkable effect on the economic development.

Key words: Tourism, Economic growth, GMM, Asian countries

Classification JEL: L83, O40, O53

مقدمه

صنعت گردشگری با قرار دادن منبع درآمد ارزی مناسب و قابل ملاحظه‌ای در اختیار یک کشور، به عنوان یکی از صنایع مهم و پر درآمد نقش بسیار مهمی را در رشد و توسعه اقتصادی از طریق تولید ارزهای خارجی، افزایش اشتغال، تحریک اقتصاد محلی و ... ایفا می‌کند (Scheyvens and Momsen 2008). صنعت گردشگری در جهان توسعه فراوانی یافته و بسیاری از کشورها از این رهیافت توانسته‌اند وضعیت خویش را بهبود بخشیده و بر مشکلات اقتصادی خویش، از قبیل پایین بودن سطح درآمد سرانه، نرخ بالای بیکاری و کمبود درآمدهای ارزی فائق آیند.

در تقسیم بندی مهم ترین منابع درآمدزایی در جهان، صنعت اکتشاف نفت و بهره برداری از آن به عنوان پردرآمدترین فعالیت صنعتی مطرح می‌شود و پس از آن صنعت خودروسازی و در رتبه سوم گردشگری و جذب گردشگر قرار دارد.

کشور ما به لحاظ تنوع آب و هوایی از یک سو و وجود مکان‌های تاریخی و فرهنگی منحصر به فرد از سوی دیگر، یکی از چند کشور انگشت شمار جهان است که تاکنون از ظرفیت‌های بالقوه خود در این زمینه به نحو مطلوبی استفاده نکرده است. بررسی وضعیت صنعت گردشگری در ایران و ملاحظه ارقام درآمدی ارزش حاصل از آن، حاکی از این است که به رغم این واقعیت که ایران یکی از ده کشور مهم جهان از حیث آثار تاریخی و باستانی است کمتر از یک هزارم درآمد جهانی حاصل از گردشگری را نصیب خود کرده است (مدهوشی و ناصر پور، ۱۳۸۲). حال آن که با توجه به اتکای بیش از حد اقتصاد ایران به صادرات نفت خام و آسیب پذیری فراوان آن در اثر تغییرات قیمت نفت و سایر شوک‌های اقتصادی و غیراقتصادی، توسعه صنعت گردشگری تا حد زیادی می‌تواند این آسیب پذیری را بکاهد و سیاستگذاران اقتصادی را نیز در فائق آمدن بر مشکلات جاری، از قبیل کمبود درآمدهای ارزی، پایین بودن سطح درآمد جامعه، پایین بودن صادرات غیرنفتی و مشکل بیکاری، کمک کند.

در چند دهه گذشته، تعداد کل گردشگران جهان رشد قابل ملاحظه‌ای داشته است. به طوری که از حدود ۲۵ میلیون توریست در سال ۱۹۵۰، به ۸۲۵ میلیون نفر در سال ۲۰۰۷ با نرخ رشد ۶/۵ درصدی روبه‌رو بوده است و انتظار می‌رود که این تعداد تا سال ۲۰۲۰ به بیش از ۱/۵ میلیارد نفر برسد (سازمان گردشگری ایالات متحده آمریکا، ۲۰۱۰).

در اینجا برای تصمیم‌گیری صحیح در بخش گردشگری و سیاستگذاری‌های مناسب در این زمینه احتیاج داریم داده‌ها و آزمون خود را فراتر از یک کشور و بصورت مجموعه‌ای از کشورها اعمال کنیم تا نتایج بدست آمده صحیح‌تر باشد و مبنای مناسبی برای ارزیابی ما قرار گیرد. اگر تصمیم‌گیری‌ها بر مبنای تنها یک کشور و آن هم کشوری مانند ایران باشد که در طول چند دهه اخیر دچار وقایعی مانند انقلاب اسلامی و جنگ شده است که بر روی گردشگری تاثیر گذار می‌باشد، انجام پذیرد ممکن است نتایج مناسبی از خروجی‌های مدل نتوان گرفت و سیاست‌های مناسبی هم در راستای آن نتوان اتخاذ نمود ولی اگر مجموعه‌ای از کشورها مدنظر قرار گیرد می‌توان به نتایج خروجی مدل اعتماد بیشتری داشت و سیاست‌های صحیح و درستی را برای توسعه بخش گردشگری گرفت (Lanza, Templ & Urga, 2003).

مبانی نظری

۱. اقتصاد گردشگری

گردشگری یک مفهوم گسترده و دارای خصلت بین‌رشته‌ای بوده و می‌توان آن را از زوایا و چشم اندازهای مختلف (جغرافیایی، اجتماعی و اقتصادی) مورد بررسی قرار داد اما با توجه به رویکرد اقتصادی در این تحقیق، گردشگری فعالیتی است که در آن افراد برای مقاصد تفریحی یا اقتصادی، به خارج از مکان زندگی خود مسافرت می‌کنند و خدمات و کالاهایی را برای مسافرتین فراهم می‌آورد و شامل مخارجی است که بازدید کنندگان متقبل پرداخت آنها شده و یا آنکه حضور آنها موجب پیدایش چنین هزینه‌هایی می‌شود.

با توجه به ماهیت بین‌بخشی گردشگری بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی با فعالیت‌های گردشگری مرتبط هستند که از جمله مهمترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد. حمل و نقل عمومی، خطوط هواپیمایی، شرکت‌های اجاره خودرو، خطوط مسافرت دریایی، مسافرت با قطار و وسایل نقلیه موتوری، هتل‌ها، مراکز گردشگری و همایش به علاوه بنگاه‌های اقتصادی که مسافرت‌ها را ترتیب داده و انجام آنها را تسریع می‌نمایند از قبیل سازمانهای مسافرتی و آژانس‌های گردشگری و مکان‌های جذب گردشگران از قبیل پارک‌های ملی و موضوعی که امکانات تفریحی و سرگرمی را برای بازدید کنندگان فراهم می‌آورند و رستوران‌ها. بنابراین گردشگری فعالیتی اقتصادی است که در آن سالانه میلیاردها دلار مبادله شده و به لحاظ اقتصادی دارای اهمیت بسیار بالایی می‌باشد. این فعالیت با توجه به ماهیت خدماتی و دارا بودن ارتباطات پیشین و پسین فراوان نقش قابل توجهی در ایجاد اشتغال داشته و ضریب فزاینده بالایی را در اقتصاد دارا خواهد بود (صمدی، ۱۳۸۳). اقتصاد گردشگری میزان مسافرت‌ها و تبعات و اثرات اقتصادی آنها، اعم از مستقیم، غیر مستقیم و القایی را مورد سنجش و اندازه‌گیری قرار می‌دهد.

۲. گردشگری و رشد اقتصادی

امروزه رشد اقتصادی یکی از مهمترین مسائل کشورهای جهان تلقی می‌شود. رشد اقتصادی یکی از شاخص‌های کمی سنجش میزان پیشرفت اقتصاد کشورها بوده و عوامل اثرگذار بر آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند. این شاخص از عوامل متعددی تأثیر می‌پذیرد که در این میان ظرفیت‌های صنعت گردشگری، مانند ایجاد فرصت‌های شغلی، توسعه زیرساخت‌ها، ورود گردشگران خارجی، افزایش تقاضا برای کالاهای داخلی، افزایش صادرات و افزایش امکان سرمایه‌گذاری خارجی، از دلایل اصلی است که در راستای رشد اقتصادی باید بدان توجه ویژه‌ای داشت.

یکی از پایه‌های نظری پیرامون ارتباط گردشگری و رشد اقتصادی بدین گونه استدلال می‌کند که رشد اقتصادی یک کشور نه تنها تابعی از نیروی کار، سرمایه، صادرات و سایر عوامل مؤثر در اقتصاد آن کشور است بلکه می‌تواند تحت تأثیر میزان توریست وارد به آن کشور نیز باشد (Cortes & Pulina, 2006).

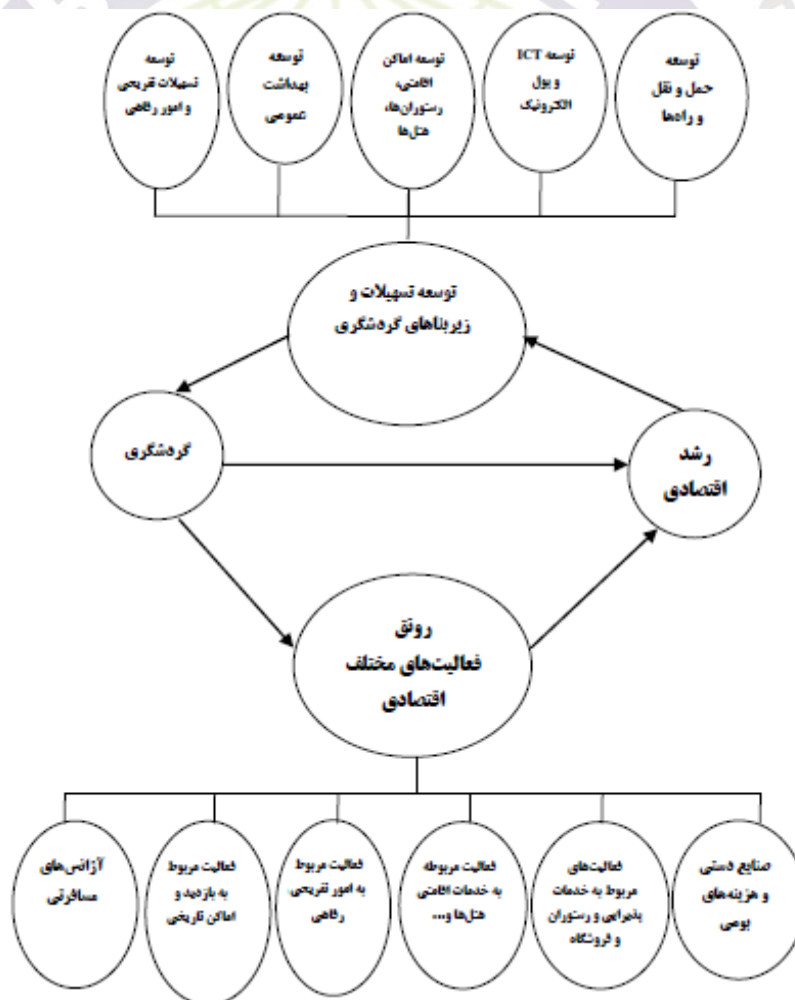
استراتژی توسعه برون‌گرا در بسیاری از کشورها، ترویج بخش‌های جدید مانند گردشگری و صادرات غیر سنتی بود. تاکنون، در ادبیات توسعه بر گردشگری و صادرات غیر سنتی تمرکز شده و ادبیات موجود حاکی از این است که صنعت گردشگری نیز به عنوان بخش مهمی از رشد برون‌گرا ارتقاء یافته است. تئوری‌ها بیانگر این است که افزایش گردشگری به ویژه در کشورهای کم‌درآمد که امکان صنعتی شدن سریع را ندارند، منجر به تنوع اقتصادی بدون اتکال بیش از حد به صادرات سنتی شود. گردشگری یکی از بخش‌های صادراتی مهم است که از نظر مارین^۱ تفاوت آن با صادرات کالاها و خدمات این است که مصرف‌کننده آن را در کشور میزبان مصرف می‌کند (Balaguer and Cantavella, 2002).

¹ Marin

به نظر اوه^۲ صنعت گردشگری می‌تواند تاثیر مهمی بر افزایش اشتغال، درآمدهای مرتبط با مکان‌های اقامتی و نیز درآمدهای دولتی کشورها داشته باشد. از این رو گردشگری به دو صورت مستقیم و غیر مستقیم می‌تواند بر رشد اقتصادی اثر گذار باشد.

صنعت گردشگری زیر مجموعه صنایع خدماتی می‌باشد و از آنجا که خدمات یکی از مواردی است که تولید و یا ارزش افزوده آن در محاسبه تولید ناخالص داخلی یک کشور لحاظ می‌شود، در نتیجه درآمد حاصل از صنعت گردشگری در تولید ناخالص داخلی محسوب می‌شود و به صورت مستقیم بر رشد اقتصادی اثر گذار است.^۳ صنعت گردشگری به صورت غیر مستقیم نیز بر رشد اقتصادی اثر گذار است. به صورتی که اگر گردشگری به دلیل تعامل زیادی که با دیگر فعالیت‌های اقتصادی دارد، سایر فعالیت‌های اقتصادی که به صنعت گردشگری کالا و یا خدمات ارائه می‌دهند و یا محصول آن را مصرف می‌کنند، همراه با رشد صنعت گردشگری رشد خواهد کرد. یعنی اینکه صنعت گردشگری می‌تواند به عنوان موتور برای رشد اقتصادی عمل نماید که سایر فعالیت‌ها را همراه خود رو به جلو حرکت دهد.

رابطه بین گردشگری و سایر فعالیت‌های اقتصادی

نمودار (۱)

^۲ Oh

^۳ WTO

تأثیرگذاری صنعت گردشگری بر رشد اقتصادی کشور میزبان به عوامل گوناگونی بستگی دارد که شامل موارد زیر می‌باشند:

- (۱) افزایش اشتغال خارجی در صنعت گردشگری کشور میزبان؛ به خروج درآمدهای حاصل از این صنعت منجر خواهد شد، در نتیجه وجوه کمتری در کشور میزبان جریان می‌یابد و اثر کمتری بر رشد اقتصادی دارد.
- (۲) درجه خوداتکایی صنعت گردشگری کشور میزبان؛ هرچه میزان خوداتکایی به پتانسیل‌ها و امکانات داخلی کشور میزبان بیشتر باشد، درجه اثرگذاری بیشتر به جای خواهد داشت.
- (۳) اندازه این صنعت در اقتصاد ملی کشور میزبان؛ هر اندازه این صنعت سهم بیشتری در اقتصاد کشور داشته باشد، سهم ارزش افزوده آن در تولید ناخالص داخلی قابل توجه تر می‌باشد.
- (۴) توسعه یافتگی؛ هرچه درجه توسعه یافتگی و تعامل این صنعت با صنایع دیگر بیشتر باشد، اثر بیشتری بر رشد اقتصادی خواهد داشت.
- (۵) تعامل مناسب بخش خصوصی و دولتی؛ اصولاً در کشورهای که بین بخش خصوصی و دولتی تعامل مناسبی وجود داشته باشد و بخش دولت به عنوان مکمل بخش خصوصی عمل کند، شاهد رشد و توسعه پایدار خواهیم بود. در صورتی که بخش خصوصی زیرساخت‌های توسعه گردشگری را فراهم کند و دولت به عنوان حامی این بخش عمل کند، شاهد رشد این صنعت و در نهایت افزایش تولید ناخالص داخلی خواهیم بود. نکته قابل توجه دیگر این است که رشد اقتصادی نیز به رشد گردشگری منجر خواهد شد. در کشوری که تسهیلات و زیرساخت‌های گردشگری فراهم باشد، قطعاً بر رشد این صنعت اثرگذار خواهد بود (اربابیان و همکاران، ۱۳۹۲).

پیشینه

دینگ و الان^۴ (۲۰۱۵)، در مطالعه‌ای به بررسی ارتباط توریسم و رشد اقتصادی در ۱۰۹ کشور طی دوره ۲۰۱۰-۱۹۹۵ با استفاده از روش داده‌های ترکیبی پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری در گردشگری به خودی خود برای رشد اقتصادی کافی نیست، اما گردشگری سهم زیادی در رشد اقتصادی دارد.

کومار و همکاران^۵ (۲۰۱۴)، در مطالعه‌ای به بررسی ارتباط توریسم و رشد اقتصادی: مطالعه موردی مالزی طی دوره ۲۰۱۲-۱۹۷۵ با استفاده از روش ARDL پرداختند. نتایج نشان داد که در کوتاه مدت گردشگری اثر منفی بی‌معنایی دارد؛ ولی در بلندمدت اثر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی مالزی دارد. همچنین نشان دادند که فرضیه علیت دو طرفه نیز تأیید می‌شود.

کریشمان^۶ (۲۰۱۴)، در مطالعه‌ای به بررسی ارتباط توریسم و اقتصاد در کشور اردن طی دوره ۱۹۹۰-۲۰۱۱ پرداخت. نتایج این مطالعه نشان داد که صنعت گردشگری اثر قابل توجهی بر اقتصاد و رشد اقتصادی این کشور دارد. به طوری که این صنعت سهم ۱۱/۲ درصد از تولید ناخالص داخلی، ۱۰ درصد از اشتغال این کشور را دارا می‌باشد. همچنین ۳۸ درصد کل درآمد صادراتی این کشور نیز به بخش گردشگری تعلق دارد.

⁴ Ding & Alan

⁵ Ronald Ravinesh Kumar & et al

⁶ Fuad Kreishan

چار فون و صلاح^۷ (۲۰۱۴)، در مطالعه‌ای به بررسی تأثیر گردشگری، مصرف انرژی و توانایی نهادهای سیاسی بر رشد اقتصادی در کشورهای مناطی دوره ۲۰۰۹-۲۰۱۰ با استفاده از روش GMM پرداختند. نتایج نشان داد که گردشگری اثر قابل ملاحظه‌ای بر رشد اقتصادی این کشورها دارد.

عبدل و همکاران^۸ (۲۰۱۳)، در مطالعه‌ای به بررسی ارتباط توریسم و رشد اقتصادی در پاکستان طی دوره ۲۰۱۱-۱۹۷۲ با استفاده از روش ARDL پرداختند. نتایج نشان داد که در بلندمدت گردشگری اثر مثبتی بر رشد اقتصادی دارد. همچنین گردشگری بین‌المللی به همراه متغیرهای چون سرمایه فیزیکی و تجارت بین‌الملل اثر مثبتی بر رشد اقتصادی پاکستان دارند. مینگ چی^۹ (۲۰۱۳)، در مطالعه‌ای به بررسی این سؤال که آیا توسعه صنعت گردشگری اثری بر رشد اقتصادی دارد؟ پرداخت. بدین منظور با استفاده از داده‌های تابلویی برای ۱۰ کشور طی دوره ۲۰۱۱-۱۹۸۸ به برآورد متغیر پرداخت. نتایج نشان داد که در بین ۱۰ کشور مد نظر در ۳ کشور (بلغارستان، رومانی و اسلوانی) رابطه علیت بی‌طرفه؛ برای قبرس، لتونی و اسلواکی تأیید علیت؛ برای جمهوری چک و لهستان رابطه معکوس؛ و برای استونی و مجارستان فرضیه بازخورد تأیید می‌شود.

لیناوو^{۱۰} (۲۰۱۱)، رابطه بین گردشگری و رشد اقتصادی را طی سال‌های ۲۰۰۸-۱۹۹۵ برای پرتغال و ۲۰ کشور همسایه اش با استفاده از تخمین زنده گشتاورهای تعمیم یافته سیستمی بررسی کرد. نتایج این مطالعه، حاکی از آن است که گردشگری اثر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی دارد.

توحیدی^{۱۱} (۲۰۱۱)، به بررسی اثرات اقتصادی گردشگری در کشورهای در حال توسعه با استفاده از روش تحلیل-توصیفی می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که با برنامه‌ریزی استراتژیک کوتاه مدت و بلند مدت و با استفاده از توانایی‌های خاص و تولیدات گردشگری کشورهای در حال توسعه، اکثر مشکلات اقتصادی حل می‌شود.

زورتاک^{۱۲} (۲۰۰۹)، در مطالعه‌ای برای اقتصاد ترکیه، سهم و کمکی که توسعه سریع بخش گردشگری، بالاخص بعد از دهه ۱۹۸۰ در رشد اقتصادی این کشور دارا بوده را مورد بررسی قرار داد. او برای این منظور از داده‌های فصلی از فصل اول ۱۹۹۰ تا فصل سوم ۲۰۰۸ استفاده کرد و از طریق آزمون علیت گرنجری و بر اساس روش VECM رابطه بین توسعه گردشگری و رشد اقتصادی را مورد بررسی قرار داد که نتایج یک رابطه یک طرفه از توسعه گردشگری به سمت رشد اقتصادی را نشان داد.

متقی (۱۳۹۵)، در مطالعه‌ای به عنوان بررسی تأثیر عوامل موثر بر رشد اقتصادی کشور ایران با تأکید بر صنایع غیر نفتی مانند گردشگری با استفاده از روش تحلیل-توصیفی می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که صنعت گردشگری بر رشد اقتصادی ایران تأثیر مستقیم می‌گذارد.

حسنوند و خدایانه (۱۳۹۳)، در مطالعه تأثیر گردشگری بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه دو رویکرد پانل ایستا و پانل پویا، به دنبال پاسخ به این سؤال هستند که آیا بخش گردشگری کشورهای در حال توسعه منجر به رشد اقتصادی این کشورها شده و به این منظور تعدادی کشور را در دوره ۲۰۱۱-۱۹۹۹ مورد بررسی قرار دادند که نتیجه این تحقیق، ارتباط مثبت را نشان داد.

⁷ Chor FoonTang, Salah Abosedra

⁸ Abdul Jalil & et al

⁹ Ming Che Chou

¹⁰ Leitao

¹¹ Tohidi aredehy

¹² Zortuk,

حقیقت و همکاران (۱۳۹۲)، در مطالعه‌ای به بررسی رابطه علیت میان رشد اقتصادی و توسعه گردشگری در کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا (منا) طی دوره ۲۰۰۹-۱۹۹۹ با روش علیت پرداختند. نتایج نشان داد که بین گردشگری و رشد اقتصادی در کشورهای منا، رابطه علیت دو طرفه وجود دارد و همچنین اگر رشد اقتصادی کشورهای منا یک درصد افزایش یابد در این صورت گردشگری کشورهای منا ۰/۲۱ درصد افزایش می‌یابد. از طرفی چنانچه گردشگری در کشورهای منا یک درصد افزایش یابد، در این صورت تولید ناخالص داخلی این کشورها به عنوان شاخص رشد اقتصادی ۰/۱۴ درصد افزایش می‌یابد.

اربابیان و همکاران (۱۳۹۲)، در مطالعه‌ای به بررسی رابطه توریسم بین الملل و رشد اقتصادی (مطالعه موردی کشورهای منتخب عضو سازمان کنفرانس اسلامی) طی دوره ۲۰۱۱-۱۹۹۵ با استفاده از داده‌های تابلویی پرداختند. نتایج نشان داد که توریسم بین‌الملل تأثیر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی دارد همچنین نتایج نشان داد رشد اقتصادی در این کشورها با توسعه تسهیلات و امکانات زیربنایی سبب توسعه گردشگری می‌شود و افزایش درآمد سرانه هر یک از این کشورها منجر به افزایش تقاضای توریسم بقیه اعضا می‌شود.

رنج پور و همکاران (۱۳۹۰) در مطالعه‌ای به بررسی فرضیه توریسم منجر به رشد در ایران طی دوره ۱۳۸۸-۱۳۴۷ با استفاده از روش هم انباشتگی یوهانسون-جوسلیوس پرداختند. نتایج نشان داد که یک رابطه هم انباشتگی بلندمدت بین متغیرهای موجود در مدل وجود دارد و ضریب متغیر درآمد حاصل از گردشگری عددی مثبت است. همچنین آزمون‌های علیت نشان می‌دهند که یک رابطه علیت گرنجری بلندمدت از طرف درآمدهای حاصل از توریسم به رشد تولید ناخالص داخلی بدون نفت وجود دارد.

یاوری و همکاران (۱۳۸۹)، در مطالعه‌ای با عنوان تأثیر مخارج توریسم بر رشد اقتصادی کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی، به دنبال پیدا کردن پاسخی برای این پرسش هستند که آیا بخش توریسم منجر به رشد اقتصادی کشورهای اسلامی خواهد شد و آیا می‌توان یک عامل موثر بر رشد اقتصادی آنها باشد یا خیر؟

بدین منظور از میان ۵۷ کشور عضو سازمان اسلامی، تعداد ۲۷ کشور که بر اساس طبقه بندی بانک جهانی به عنوان کشورهای عضو این سازمان هستند، برای پژوهش انتخاب شده اند. برای تخمین پارامترها از روش اثرات ثابت استفاده کرده و نتایج نشان می‌دهند که کشورهای اسلامی نه تنها از طریق منابع متداول برای رشد، بلکه از طریق بهبود در صنعت گردشگری می‌توانند اقتصاد خود را توسعه داده و به نرخ‌های بالاتری از رشد دست یابند.

طیبی و همکاران (۱۳۸۷)، در مطالعه‌ای به بررسی رابطه بین گردشگری و رشد اقتصادی در ایران و کشورهای OECD بعلاوه چین، هنگ کنگ، مالزی، روسیه و تایلند طی سالهای ۲۰۰۵-۱۹۹۵ با استفاده از روش پانل دیتا پرداختند. نتایج نشان داد که رابطه علی دو طرفه بین گردشگری و رشد اقتصادی وجود دارد.

نتایج پژوهش

توجه به مبانی نظری و پیشینه مطالعات انجام شده مدل‌های مورد استفاده در این تحقیق به منظور بررسی تأثیر گردشگری بر رشد اقتصادی در کشورهای آسیایی به صورت زیر است:

$$(۱) \text{ مدل } GDP = C + \alpha_1 TOU + \alpha_2 FDI + \alpha_3 CAP + \alpha_4 EX + \alpha_5 HU + \varepsilon_i$$

$$(۲) \text{ مدل } GDP = C + \beta GDP_{t-1} + \alpha_1 TOU + \alpha_2 FDI + \alpha_3 CAP + \alpha_4 EX + \alpha_5 HU + \varepsilon_i$$

که در این مدل GDP رشد اقتصادی، TOU تعدادگردشگران بین‌المللی، FDI سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، CAP انباشت سرمایه، EX نرخ ارز، HU سرمایه‌انسانی که از پروکسی متوسط سال‌های تحصیل استفاده شده است و GDP_{t-1} رشد اقتصادی دوره قبل است. $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4, \alpha_5, \beta$ پارامترهای مجهولی هستند که تخمین زده می‌شوند و ε_t یک متغیر تصادفی است که اثر سایر عواملی را که بر روی تولید ناخالص داخلی تأثیر می‌گذارند ولی در اینجا در نظر گرفته نشده است.

الگوهای مورد نظر برای کشورهای آسیایی طی دوره ی ۲۰۱۳-۱۹۹۰ با استفاده از آمارهای بانک جهانی تخمین زده شدند.

۱. بررسی مانایی داده‌های تلفیقی

قبل از برآورد مدل، ابتدا نسبت به مانایی و نامانایی داده‌های مورد استفاده در مدل اطمینان حاصل می‌شود، اگر در تخمین معادلات از داده‌های ناماناستفاده شود، به دلیل این‌که داده‌ها در طول زمان دارای واریانس و میانگین ثابت نیستند، بنابراین آماره‌های F و t معتبر نیستند. در این پژوهش با استفاده از بسته نرم افزاری Eviw9 به بررسی مانایی داده‌های پانل پرداخته می‌شود. جهت بررسی مانایی متغیرها از آزمون‌های لوین، لین و چو (LLC)، برتوگ (B)، هادری (H)، ایم، پسران و شین (IPS)، آزمون فیشر-دیکی فولر تعمیم‌یافته (ADF) و فیشر-فلپس پرون (PP) استفاده شده است. در تمام این آزمون‌ها فرضیه صفر مبتنی بر وجود یک ریشه واحد می‌باشد. نتایج این آزمون به صورت زیر است:

جدول (۱): بررسی مانایی و نامانایی متغیرهای مدل

متغیر	LLC	IPS	ADF	PP
GDP	-۷/۹۲	-۸/۳۲	۲۰۳/۵۰	۳۲۶/۶۵
TOU	-۸/۸۰	-۷/۰۸	۱۶۲/۶۷	۴۲۲/۵۸
FDI	-۱۱/۴۴	-۱۴/۱۲	۳۴۴/۲۸	۶۴۷/۱۲
CAP	-۹/۵۷	-۱۰/۹۳	۲۶۹/۴۱	۴۶۹/۱۹
EX	-۱۲۶/۸۵	-۳۴/۲۴	۷۱۴/۲۱	۲۷۶/۵۸
HU	-۱/۹۸	-۴/۲۷	۱۲۲/۱۹	۲۴۶/۶۶

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج آزمون ایستایی متغیرهای تحقیق در جدول (۱) ارائه شده است. بر اساس آماره‌های LLC، IPS، ADF و PP کلیه متغیرها با یکبار تفاضل گیری ایستا هستند.

۲. آزمون F لیمر و آزمون هاسمن

در آزمون F فرضیه H_0 یکسان بودن عرض از مبدأ (روش ترکیبی)، در مقابل فرضیه مخالف H_1 ، ناهمسانی عرض از مبدأ (روش داده‌های تابلویی) قرار می‌گیرد. بنابراین در صورت رد فرضیه H_0 روش داده‌های تابلویی پذیرفته می‌شود.

آزمون هاسمن به منظور تعیین روش اثرات ثابت یا تصادفی جهت برآورد مدل‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. فرضیه صفر آزمون هاسمن این است که هیچ ارتباطی بین جزئی‌احلال مربوط به عرض از مبدأ و متغیرهای توضیحی وجود ندارد و آنها

مستقل از یکدیگر هستند. به عبارت دیگر، در صورتی که فرضیه صفر رد و فرضیه مقابل پذیرفته شود، روش اثرات ثابت سازگار و روش اثرات تصادفی ناسازگار است و مدل باید به روش اثرات ثابت برآورد شود. آماره آزمون هاسمن دارای توزیع کای-دو است و در صورتی که احتمال آن کوچکتر از ۰/۰۵ باشد، مدل اثر ثابت در سطح ۹۵ درصد اطمینان پذیرفته می‌شود. بر این اساس آزمون هاسمن برای مدل‌های تخمین زده شده انجام گرفته است. نتایج آزمون‌های انجام شده در جدول (۲) به شرح زیر است:

جدول (۲): نتایج آزمون F و آزمون هاسمن

نوع آزمون	مقدار آماره آزمون	prob
آزمون F	۲۶۲/۴۶۳۵	۰/۰۰۰۰
آزمون هاسمن	۱۹/۴۵۷۴	۰/۰۰۱۶

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج آزمون هاسمن بیانگر این است که مدل‌ها دارای اثرات ثابت هستند. از این رو، رگرسیون‌ها با اثرات ثابت برآورد شده‌اند و نیازی به تخمین مدل با وجود اثرات تصادفی نبوده است. نتیجه تخمین رگرسیون طی سالهای ۲۰۱۶-۱۹۹۰ برای کشورهای آسیایی در جدول (۳) ارائه شده است.

جدول (۳): نتایج تخمین مدل‌ها برای کشورهای آسیایی

متغیر	ضرایب	Prob
C	-۲/۱۴	(۰/۰۰۰)
TOU	۰/۶۹۳۳	(۰/۰۰۰)
FDI	۰/۰۴۷۷	(۰/۰۱)
EX	۰/۰۰۱۶	(۰/۹)
	-۰/۲۷۹۹	(۰/۰۱)
CAP	۰/۷۷۷۷	(۰/۰۰۳)
HU	-	۰/۹۷
R ²	-	۲۶۹
	-	269
observations		

منبع: یافته‌های پژوهش

۳. تخمین مدل گشتاورهای تعمیم‌یافته

آنچه درباره‌ی این برآوردکننده اهمیت دارد، این است که این تخمین‌زننده قدرتمند، نیازی به اطلاع دقیق از توزیع جملات اخلاص ندارد. فرض اصلی این روش، بر پایه‌ی این بنا نهاده شده که اخلاص‌ها در معادلات با مجموعه متغیرهای ابزاری همبسته نیستند و با انتخاب متغیرهای ابزاری صحیح، این روش تخمین، با اعمال یک ماتریس وزنی، می‌تواند برای شرایط واریانس ناهمسانی برآوردکننده قدرتمندی را بسازد.

آزمون سارگان^{۱۳} برای تعیین هر نوع همبستگی بین ابزارها و خطاها به کار برده می‌شود. برای این که ابزارها معتبر باشند، باید بین ابزارها و جملات خطا همبستگی وجود نداشته باشد. فرضیه صفر برای این آزمون این است که ابزارها تا آن جا معتبر هستند که با خطاها در معادله تفاضلی مرتبه اول همبسته نباشند. عدم رد فرضیه صفر می‌تواند شواهدی را دال بر مناسب بودن ابزارها فراهم آورد. در اینجا نتایج آزمون سارگان هم در کشورهای آسیایی دلالت بر عدم رد فرضیه صفر و معتبر بودن متغیرهای ابزاری تعریف شده، داشته و بنابراین، مدل به متغیرهای ابزاری دیگری نیاز ندارد. به بیان بهتر بین متغیرهای ابزاری تعریف شده و اثرات ثابت یا انفرادی کشورها هیچ‌گونه همبستگی وجود ندارد. نتایج تخمین مدل‌ها به روش GMM برای کشورهای آسیایی میانگین طی دوره زمانی ۲۰۱۶-۱۹۹۰ در جدول (۴) ارائه شده است:

جدول (۴): نتایج تخمین مدل‌ها به روش GMM برای کشورهای آسیایی

متغیر	ضرایب	Prob
GDP(-1)	۰/۷	(۰/۰۰۰)
TOU	۹/۸۷	(۰/۰۰۰)
FDI	۰/۰۱۳	(۰/۰۰۰)
EX	-۰/۳۸	(۰/۹)
CAP	-۰/۵۱	(۰/۰۱)
HU	۱/۵۸	(۰/۰۰۳)
J-Static	۱۸/۲۵	۰/۳۷
AR(1)	-۱/۵	۰/۱
AR(2)	-۱/۰۰	۰/۳

منبع: یافته‌های پژوهش

بر اساس نتایج برآورد و آماره J-Statistic، مدل مناسبی هست. همچنین، آزمون‌های خودهمبستگی مقادیر خطا نشان دهنده عدم وجود خود همبستگی بین اجزای خطا است.

¹³ Sargan test

۴. تحلیل متغیرها

ضریب توریسم در هر دو روش اثرات مثبت و GMM مثبت و معنادار است. یعنی با ثبات سایر شرایط گردشگری باعث افزایش رشد اقتصادی می‌شود. صنعت گردشگری با قرار دادن منبع درآمد ارزی مناسب و قابل ملاحظه‌ای در اختیار یک کشور، به عنوان یکی از صنایع مهم و پر درآمد نقش بسیار مهمی را در رشد و توسعه اقتصادی از طریق تولید ارزهای خارجی، افزایش اشتغال، تحریک اقتصاد محلی و ... ایفا می‌کند. ضریب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای آسیایی در هر دو روش اثرات مثبت و GMM با فرض ثابت بودن سایر شرایط مثبت و معنادار است. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تأثیر مثبتی بر شاخص‌های اقتصادی دارد. از جمله اینکه باعث کاهش نرخ بهره و نرخ ارز، تأثیر مثبت بر تراز پرداخت‌ها، انتقال تکنولوژی، افزایش اشتغال و بهره‌وری، افزایش درآمد مالیاتی و توسعه صادرات می‌شود و از این طریق باعث افزایش رشد اقتصادی می‌شود. ضریب وقفه متغیر وابسته مثبت و معنادار است که دلالت بر این دارد که نسبت رشد تولید ناخالص داخلی در دوره قبل تأثیر مثبتی بر مقدار آن در دوره جاری دارد. ضریب نرخ ارز در هر دو روش اثرات مثبت و GMM بی‌معنی است. ضریب انباشت سرمایه در کشورهای آسیایی در هر دو مدل اثرات مثبت و GMM منفی و معنادار است. یعنی با ثابت بودن سایر شرایط انباشت سرمایه باعث کاهش تولید ناخالص داخلی می‌شود.

ضریب شاخص سرمایه‌انسانی در هر دو مدل اثرات مثبت و GMM مثبت و معنادار است. سرمایه‌انسانی می‌تواند با بالا بردن سطح مهارت و تخصص نیروی کار و کارآمد کردن آن و افزایش قابلیت‌های آن، موجب ارتقای کیفیت تولید و بالا بردن کارایی استفاده از سرمایه‌های مادی و به‌کارگیری بهینه آنها شود.

نتیجه‌گیری

صنعت گردشگری به عنوان یک فعالیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای توسعه کشورها اهمیت به‌سزایی یافته است. گردشگری در بسیاری از کشورها با انگیزه دستیابی به منافع اقتصادی آن رشد کرده است. از طرفی، رشد اقتصادی یکی از شاخص‌های کمی سنجش میزان پیشرفت اقتصاد کشورها بوده و عوامل اثرگذار بر آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند. این شاخص از عوامل متعددی تأثیر می‌پذیرد که در این میان ظرفیت‌های صنعت گردشگری، مانند ایجاد فرصت‌های شغلی، توسعه زیرساخت‌ها، ورود گردشگران خارجی، افزایش تقاضا برای کالاهای داخلی، افزایش صادرات و افزایش امکان سرمایه‌گذاری خارجی، از دلایل اصلی است که در راستای رشد اقتصادی باید بدان توجه ویژه‌ای داشت. در این پژوهش به اثر گردشگری بر رشد اقتصادی در کشورهای آسیایی در دوره ۲۰۱۶-۱۹۹۰ پرداخته شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که متغیرهای توریسم، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، سرمایه‌انسانی و وقفه متغیر وابسته بر رشد اقتصادی مثبت معنادار دارند. متغیر انباشت سرمایه تأثیر منفی و معناداری بر رشد اقتصادی دارد، و نرخ ارز از نظر آماری بی‌معنی است.

پیشنهادات

-باید زمینه حضور بخش خصوصی را فراهم کرد تا با حضور سرمایه‌گذاری آنان شاهد روند رو به رشد گردشگری در کشور باشیم.

- ایجاد امنیت باعث رشد و توسعه صنعت توریسم می‌شود. تلاش در جهت تحکیم امنیت داخلی و خارجی موجب افزایش ورود گردشگران به کشور شده و متعاقب آن موجب افزایش درآمد در کشور می‌گردد.
- معرفی جاذبه‌های گردشگری کشور، در جهان و فراهم نمودن شرایط لازم برای جذب توریست، می‌تواند سهم مؤثری در ایجاد فرصت‌های شغلی مربوط به جهان‌گردی داشته باشد.
- استفاده از مدیران تحصیل کرده و آگاه به مسائل گردشگری در راس امور تصمیم‌گیری و اجرایی.
- بسط و گسترش ارتباط و وسایل مدرن حمل و نقل، توسعه خدمات هواپیمایی و فرودگاهی و بهره‌برداری از راه‌های ارتباطی، بهبود تأسیسات بهداشتی و شبکه‌های آب و...

منابع

- اربابیان، شیرین و رفعت، بتول و اشرافیان پور، مریم (۱۳۹۲). بررسی رابطه توریسم بین الملل و رشد اقتصادی (مطالعه موردی: کشورهای منتخب عضو سازمان کنفرانس اسلامی). فصلنامه پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، سال چهارم، شماره ۱۳، صص ۹۷-۱۱۶.
- حسنوند، سمیه و خداپناه، منصور (۱۳۹۳). تاثیر گردشگری بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه. فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، ال ۲، شماره ۶، صص ۸۷-۱۰۲.
- حقیقت، علی و خرسندیان، عبدالخالق و عربی، حامد (۱۳۹۲). بررسی رابطه علیت میان رشد اقتصادی و توسعه گردشگری در کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا (منا). فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال یکم، شماره دوم، صص ۷۱-۱۰۸.
- رنج پور، رضا و کریمی تکاملو، زهرا و نجفی نسب، میرحجت (۱۳۹۰). بررسی فرضیه توریسم منجر به رشد در ایران طی دوره ۸۸-۱۳۴۷. فصلنامه تحقیقات اقتصادی راه‌اندیشه، پاییز ۱۳۹۰، صص ۱۱۵-۱۳۴.
- صمدی علی حسین، (۱۳۸۳). ارزیابی میزان اشتغال زایی جذب گردشگر بر اساس الگوی ایستای داده- ستاده منطقه‌ای (مطالعه موردی داده- ستاده منطقه‌ای). مجله پژوهش‌های اقتصادی مدرس - شماره ۱۱ و ۱۲.
- طیبی، کمیل و بابکی، روح اله و جباری، امیر (۱۳۸۷). بررسی رابطه بین گردشگری و رشد اقتصادی (مطالعه موردی ایران، کشورهای OECD به علاوه کشورهای منتخب). مجله دانش و توسعه، شماره ۱۵، صص ۶۳-۸۴.
- متقی، سمیرا، (۱۳۹۵). بررسی تاثیر عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی کشور ایران با تاکید بر صنایع غیر نفتی مطالعه موردی: گردشگری. فصلنامه انجمن جغرافیای ایران، شماره ۴۹، صص ۳۹۰-۴۰۱.
- مدهوشی، مهرداد، ناصرپور، نادر. (۱۳۸۲). ارزیابی موانع توسعه صنعت گردشگری در استان لرستان. فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۲، صص ۲۵-۵۸.
- یآوری، کاظم، مهدیه رضا قلی زاده، مجید آقایی و سید محمد حسن مصطفوی. (۱۳۸۹). تاثیر مخارج توریسم بر رشد اقتصادی کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی. مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۹۱.

- Abdul, Tahir Mahmood, Muhammad Idrees. (2013). Tourism-growth nexus in Pakistan: Evidence from ARDL bounds tests. *Economic Modelling* 35 (2013) 185-191
- Chor FoonTang AND Salah Aboedra. (2014). The impacts of tourism, energy consumption and political instability on economic growth in the MENA countries. *Energy Policy*, 68(2014)458-464
- Du, Ding, Lew, A.A. and Ng, Pin. (2015). Tourism and Economic Growth. *Journal of Travel Research*.

- Fuad Kreishan. (2014). The Economics of Tourism in Jordan: A statistical Study during the Period 1990-2011. *ARAB ECONOMIC AND BUSINESS JOURNAL*, 9 (2014) 37-45
- Lanza A., P Temple, G Urga ,2003, The implications of tourism specialisation in the long run: an econometric analysis for 13 OECD economies ,*Tourism Management*.
- Leitao,N.C (2011), Tourism and economic growth: a panel data approach, (http://repositorio.ipsantarem.pt/bitstream/1/543/10400,15/NunoLeitao_APE_2011);
- Marin, D (1992). "Is The Export- Led Hypothesis Valid for Industrialize Countries?" *Review of Economics and S tistics*, 74:678-688
- Ming Che Chou (2013). Does tourism development promote economic growth in transition countries? A panel data analysis, *Economic Modelling*, 33 (2013) 226- 232
- Oh ,C.O. (2005), "The contribution of Tourism development to economic growth in the Korean economy"; *Tourism Management*, No. 26.
- Ronald Ravinesh Kumar, Nantha kumar Loganathan , Arvind Patel, Radika Devi Kumar. (2014). Nexus between tourism earnings and economic growth: a study of Malaysia. Springer Science+Business Media Dordrecht 2014, DOI 10.1007/s11135-014-0037-4.
- Scheyvens R , Momsen J, (2008), *Tourism in Small Island States: From Vulnerability to Strengths*, P, 491-510
- The United Nations World Tourism Organization (UNWTO) (2010)
- Tohid Ardahaey, F. (2011). Economic Impacts of Tourism,*International Journal of Business and Management*, 6(8): 206;
- WTO (2012). Yearbook of tourism statistics. Madrid: World Tourism Organization. p88
- Zortuk, M. (2009), Economic Impact of Tourism on Turkey's Economy: Evidence from Cointegration Tests, *International Research Journal of Finance and Economics*.

